

פרק 13:

טעות

א. מגמות בסוגיית הטעות

1. כללי
2. איזון אינטרסים
3. הגנת אינטרס ההסתמכות
4. המימד המסחרי-כלכלי
5. פשטות תיאורטית
6. סימטריה חקיקתית

ב. מהי טעות

1. הגדרתה
2. טעות בחוק
3. אמונה לגבי העתיד
4. נטילת סיכון להתרחשות טעות

ג. טעות ידועה

1. כללי
2. קיום תווה
3. קשר סיבתי
4. יסודיות הטעות
5. ידיעת הצד השני

ד. טעות לא ידועה

1. כללי
2. טעות משותפת
3. הגנת הצד השני
  - (א) כללי
  - (ב) ביטול על-ידי בית-המשפט
  - (ג) מבחן הצדק
  - (ד) פיצויים לצד השני
    - (1) הסמכות להעניקם
    - (2) שיעורם

ה. תיקון הטעות

1. כללי
2. הודעת הצד השני
3. סדר הקדימויות וסוגי הטעות
4. תום-לב ותיקון טעות

ו. טעות בכדאיות

1. טעות "שאינה אלא" בכדאיות העסקה
2. טעות במניע

ז. טעות סופר

1. מטרת ההוראה
  2. מהי טעות סופר
- (א) כללי
- (ב) טעות סופר או טעות כיוצא בה
3. תיקון התוזה
  4. טענת טעות סופר – עדות בעל-פה נגד מסמך

א. מגמות בסוגיית הטעות

1. כללי

הסדר הטעות במשפטנו מקופל כיום בין השיטין של סעיף 14 לחוק החוזים. בעתיד, עם כניסת חוק דיני ממונות לתוקף, ישתנה כמובן מספר הסעיף וישתנה נוסחו, אולם ההוראות המהותיות הנוגעות לטעות לא ישתנו¹. בהסדר זה מתבלטות מספר מגמות: מגמת איזון האינטרסים, הגנת אינטרס ההסתמכות, המימד המסחרי-כלכלי, פשטות תיאורטית של הדינים וסימטריה חקיקתית. נפרט קמעה מגמות אלה.

2. איזון אינטרסים

מגמה ראשונה וכוללת בסוגיית הטעות היא מגמת האיזון בין ההכרה העקרונית בטעות לבין השמירה על בטחון העסקאות.

ההכרה בטעות נובעת מן השאיפה להגשים את האידיאלוגיה של דין החוזים. על-פי אידיאלוגיה זו מושתת החוזה על רצון חופשי ועל הסכמה אמיתית, ופגם כאלה מצדיק התערבות הדין בחוזה.

השמירה על בטחון העסקאות מודרכת על-ידי הצורך להתאים את דין החוזים, על האידיאלוגיה שלו, לחיי המסחר והעסקים. הדינמיות המאפיינת את חיי המסחר המודרניים מכתובה, במקרים רבים, התעלמות מפגמים ברצונו של צד לחוזה וחיוכו על-פי הצהרתו².

עצם הכללתו של סעיף 14 בספר החוקים שלנו מבטאת את הכרת המחוקק בטעות של צד לחוזה; ואילו הסייגים והתנאים לביטול חוזה בגין טעות, הכלולים גם הם בסעיף 14, משקפים את השאיפה לשמור על שלמותן של עסקאות חוזיות³.

1 להלן, תוך כדי הדיון בהוראות החוק הנוגעות לטעות, נצביע גם על שינויי המיקום והניסוח של דיני הטעות בהצעת חוק דיני ממונות ועל משמעותם של שינויים אלה.

2 גם דברי השופטת פרוקצ'יה בע"א 8972/00 שלזינגר נ' הפניקס, פ"ד נז(4) 817, 840: "סוגיית הטעות היא מורכבת, והכללים שנתגבשו סביבה הם פרי איזון בין הצורך בקיום ביטחון וודאות משפטית ביחסים חוזיים בין צדדים לבין כיבוד הרצון החופשי של המתקשר העשוי להיפגם בשל טעות".

3 לשם השוואה ניתן להזכיר כאן את גישת המשפט המקובל האנגלי, אשר מגיע לאיזון מגמות אלה בדרך שונה: התערבותו בחוזה הנגוע בטעות היא קיצונית – ביטול החוזה מעיקרו, אולם התערבות זו נדירה ביותר. ר' S.J. Stoljar, Cheshire and Fifoot, at pp. 228-299; Mistake and Misrepresentation (Sweet & Maxwell, 1968).

3. הגנת אינטרס ההסתמכות

שאיפת המחוקק להימנע מפגיעה בעסקאות חוזיות מתבטאת גם בהגנת אינטרס ההסתמכות. בעלי אינטרס ההסתמכות המוגנים בסעיף 14 הם שלושת ה-*dramatis personae* בפרק ב: המתקשר שרצונו נפגם, הצד השני להתקשרות והאדם השלישי. אינטרס ההסתמכות של המתקשר שרצונו נפגם מוגן בסעיף 14 בעיקר באמצעות היסוד הסיבתי של עילת הביטול. תנאי לתחולת הטעות הוא כי ההתקשרות בחוזה תהיה "עקב" הטעות. יסוד זה יתבאר בהמשך כיסוד סובייקטיבי, אשר בקביעתו וביישומו מתחשב הדין במעמדו המיוחד ובמצבו הנפשי של המתקשר. אינטרס ההסתמכות של הצד השני (שאינו הטועה) להתקשרות מוגן באמצעות הסייגים המוטלים על זכות הביטול של הטועה ומונעים ביטול קל ומידי של חוזה שכריתתו נפגמה בטעות. רק כאשר הטעות חמורה או כאשר דבק דופי בהתנהגות הצד השני, נדחה אינטרס ההסתמכות של הצד השני בפני עניינו של הטועה. ולבסוף: גם אינטרס ההסתמכות של האדם השלישי שסמך על תקפותה החוזיה של העסקה מוגן בפרק ב בכלל ובסעיף 14 בפרט. הגנה כזו מוענקת לאדם השלישי אגב הגנתו של הצד השני, באמצעות צמצום השפעתה של הטעות וקביעת בטילותו – להבדיל מבטלותו המוחלטת – של חוזה שכריתתו נגועה בטעות. לפיכך, אדם שלישי שרכש נכס בהסתמכו בתום-לב על חוזה שכריתתו נגועה בטעות, רכישתו קיימת אם נעשתה לפני ביטול החוזה על-ידי הטועה⁴. אילו החוזה הנגוע בטעות היה בטל מעיקרא, הרכישה שנעשתה בהסתמך על "חוזה" מעין זה היתה מופקעת מידי האדם השלישי.

4. המימד המסחרי-כלכלי

את דיני הטעות ניתן לראות גם באספקלריה מסחרית-כלכלית: הצורך ביציבות המשפט והשאיפה לשמור על בטחון העסקאות מביאים לידי צמצום השפעתה של הטעות. במקרים רבים מנתיבה הדינמיות המאפיינת את חיי המסחר התעלמות מפגם ברצונו של צד לחוזה וחיוכו על-פי הצהרתו החיצונית. הסייגים לביטול חוזה מחמת טעות נובעים מן הצורך להתאים את דיני החוזים לחיי המסחר והעסקים.

דיני הטעות וההטעיה ניתנים אפוא לתיאור מנקודת-מבט כלכלית. סיכון הטעות מייצג מחיר, הן לצדדים לחוזה והן לחברה⁵. מי שיודע על טעות רעהו, לא כל שכן

4 ר' להלן בעמ' 369.

5 השוו': A. Kronman, "Mistake, Disclosure, Information and the Law of Contracts" 7 *Journal of Legal Studies* (1978) 1.

מי שגורם לה, יכול למנוע את הטעות ובכך לחסוך משאבים של הטועה ושל החברה כולה. הוראות הטעות וההטעיה משקפות לפיכך גם מגמה של איזון האינטרסים הכלכליים של הצדדים לטעות, הן הצדדים לטעות מוסבת (הטעיה) והן הצדדים לטעות בלתי מוסבת.

5. פשטות תיאורטית

הסדר הטעות המעוגן בסעיף 14 הוא הסדר אחיד ופשוט, ללא נטל העבר ומורשת המשפט האנגלי. סיווג הטעויות כמשפט האנגלי לפי ההבחנה בין טעות משותפת (common mistake), טעות הדדית (mutual mistake) וטעות חד-צדדית (unilateral mistake) ננטש⁶, וטעות נבחנת היום רק על-פי אמות המידה הקבועות בסעיף 14.

נוסף על כך מבטל החוק במפורש את ההבחנה האנגלית בין טעות בעובדה לבין טעות בחוק, ומבטל מכללא את ההבחנה בין טעות בעובדה לבין טעות במניע⁷. גם ההבחנה הבעייתית של המשפט המקובל בין טעות לגבי נשוא החוזה לבין טעות לגבי תכוונותו⁸ אינה קיימת עוד במשפטנו.

6. סימטריה חקיקתית

המבנה של הוראות הטעות בחוק החוזים, ובעקבותיו – בהצעת חוק דיני ממונות, הוא סימטרי והרמוני. במבנה זה קיימות ארבע הבחנות: האחת – בין טעות יסודית לבין טעות שאינה יסודית; השנייה – בין טעות ידועה לצד השני לבין טעות שאינה ידועה לו; השלישית – בין טעות שנגרמה על-ידי הצד השני לבין טעות שלא נגרמה על-ידי; הרביעית – בין טעות המקנה לטועה זכות ביטול לבין טעות שאינה מקנה לטועה זכות ביטול.

6 המשפט האנגלי דן במסגרת הטעות המשותפת במקרים שבהם טועים שני הצדדים לגבי הנחה יסודית שבבסיס העסקה. נראה לי כי מקרים אלה ידונו אצלנו בגדר סעיף 14(ב): ר' כג"צ 221/86 כנפי נ' בית הדין הארצי לעבודה, פ"ד מא(1) 469, 478-479; ונ"א 2568/97 כנען נ' ממשלת ארצות הברית, פ"ד נו(2) 632, 666. לדעה אחרת, שלפיה תיבחן טעות משותפת במסגרת דין הסיכול, ר' להלן בעמ' 641-642. מקרים של טעות הדדית הם מקרים שבהם מייחס כל צד משמעות שונה להצהרות הרצון היוצרות את ההסכמה. מקרים כאלה כלל לא יידונו אצלנו בגדר דיני הטעות אלא בגדר דיני הכריתה. ר' להלן בעמ' 282.

7 לדיון מפורט ר' להלן בעמ' 277 ו-300.
8 ר' Cheshire and Fifoot, at pp. 231-260.

בעקבות הבחנות אלה ניתן לתאר את המכנה של דיני הטעות כמשפטנו בצורת טבלה, כלהלן:

זכות ביטול	ידיעת גרימה על-ידי יסודיות הצד השני			
+	-	+	+	טעות לפי סעיף 14(א) וסעיף 177(א) רישא להצעת חוק דיני ממונות
-	-	-	+	טעות לפי סעיף 14(ב) וסעיף 177(א) סיפא להצעת חוק דיני ממונות
+	+	+	-	טעות לפי סעיף 15 וסעיף 178 להצעת חוק דיני ממונות

כפי שניתן לראות מתוך עיון בטבלה, שיסודותיה יידונו להלן בפירוט, קמה לטועה הזכות לביטול החוזה רק כאשר מתקיימים לפחות שניים מבין שלושת היסודות הבאים: יסודיות הטעות, ידיעת הצד השני וגרימה על-ידי הצד השני.

ב. מהי טעות

1. הגדרתה

סעיף 14 לחוק החוזים הוא מקור דיני הטעות כמשפטנו. סעיף זה מבחין בין טעות יסודית הידועה לצד השני (סעיף 14(א)) לבין טעות יסודית שאינה ידועה לצד השני (סעיף 14(ב)). במקרה של טעות יסודית ידועה הטועה רשאי לבטל את החוזה; ואילו במקרה של טעות יסודית לא ידועה נתון כוח הכיטול לבית-המשפט, אשר יפעילו רק אם ראה שמן הצדק לעשות זאת.

בהצעת חוק דיני ממונות אוחדו שני סעיפיו הקטנים — (א) ו(ב) — של סעיף 14 לסעיף אחד (177), שהוראתו חוזרת על הוראות החוק הקיים בשינויי נוסח.

הציר הסובב של סעיף 14 הוא קיומה של טעות. למונח טעות בדיני החוזים משמעות משלו, שאינה זהה למשמעותו הלשונית הרגילה⁹ ואף לא למשמעותו בתחומי משפט אחרים¹⁰.

9 ר', למשל, הגדרת טעות כמלון אבן שושן כ"שגיאה, משגה, שיבוש".

10 ר', למשל, פרידמן, דיני עשיית עושר ולא במשפט, בעמ' 814 ואילך; Williams, Textbook

טעות בדיני חוזים היא מחשבה או אמונה של צד לחוזה שאינה תואמת את המציאות¹¹. ראובן סבור שהוא קונה משמעון תמונה מקורית בעוד שהתמונה איננה מקורית. פער זה בין המצב העובדתי כפי שמדמה אותו ראובן לבין המצב לאשורו הוא טעות¹².

2. טעות בחוק

טעות יכולה להתייחס גם למצב המשפטי. סעיף 14(ד) לחוק החוזים מבטל את ההבחנה ששררה בעבר בין טעות בעובדה לבין טעות בחוק¹³, ומכליל גם טעות בחוק בגדר טעות. הכללה זו מוצדקת נוכח הסיבוך ההולך וגובר של הדינים החלים על עסקאות מסחריות ועל חוזים בכלל.

טעות בחוק מתרחשת כאשר מסיק המתקשר מסקנה משפטית מוטעית מן העובדות. בניגוד לדין הפלילי אין בדין האזרחי חזקה שכל אדם יודע את הדין. איידיעת החוק וטעות לגביו עשויה גם עשויה לפטור מחבות חזית.

הצעת חוק דיני ממונות מחליפה (בסעיף 176) את המלה "חוק" בהגדרת הטעות במלה "דין". זאת כדי להבהיר שטעות יכולה להתייחס גם לפירוש החוק או ליישומו, ולא רק למילותיו. כך, למשל, כאשר ראובן סבור שהדירה שהוא רוכש משמעון אינה כפופה לחוקי הגנת הדייר, בעוד שלמעשה אין זה המצב¹⁴.

עם ביטול ההבחנה בין טעות בעובדה לבין טעות בחוק מהווה גם החוק חלק מרקע העסקה; טעות לגביו, אם היא מקיימת את התנאים הנדרשים הנוספים, עשויה להקנות עילת ביטול לטועה.

לפיכך, כאשר לאה מוכרת לדינה חלקת קרקע, כלי לדעת שהוצא לגבי הקרקע צו הפשרה, המעלה באופן משמעותי את ערך החלקה, קיימת טעות.

117 of Criminal Law (London, 1978) 451, 469, 514, 517 ; סעיף 43(א) להצעת חלק כללי לחוק עונשין חדש, משפטים י (תשמ"ג) 203.

11 ר' ע"א 11/84 רבינוביץ נ' שלב, פ"ד מ(4) 533, 541, שבו אומצה הגדרה זו. בע"א 8972/00 הנ"ל בה"ש 2, בעמ' 840, הגדירה השופטת פרוקצ'יה את הטעות כ"הערכה שגויה של מציאות הדברים האמיתית", והוסיפה: "מקום שאדם פועל על-פי מציאות מדומה, הרי שלרצונו המתלווה לפעולה עלול להתלוות פגם".

12 הוא הדין לגבי מוכר דירה שלא הבין את משמעות חתימתו על החוזה; הפער בין המצב שראה לנגד עיניו ובין המצב לאשורו מהווה טעות: ע"א 1932/90 פרץ נ' בוחבוט, פ"ד מז(1) 357, 366.

13 הבחנה זו, שמקורה במשפט האנגלי, זכתה לביקורת עוד לפני צאת חוק החוזים, וכית המשפט העליון המליץ על ביטולה. ר' ע"א 292/68 יפת נ' איסטוד, פ"ד כג(1) 604, 613-614; ע"א 570/70 חי נ' כהן, פ"ד כה(2) 339, 356.

14 השוו לעובדות [1950] 1 K.B. 671 Solle v. Butcher.

3. אמונה לגבי העתיד

הפער הנוצר בין המצב העובדתי או המשפטי, כפי שמדמה אותו המתקשר, לבין המצב לאשורו – הוא טעות. מעצם טיבה מתייחסת טעות למצב הקיים בהווה או בעבר. טעות לגבי העתיד איננה בגדר טעות. כשמדובר בעובדות קיימות בהווה ובאירועים שהתרחשו בעבר ניתנת האמת להיקבע בוודאות. לפיכך יכול להיווצר פער בין סברתו המוטעית של המתקשר לבין המצב לאשורו. פער כזה אינו יכול להיווצר באשר לעתיד, כי לא קיימת ודאות לגביו.

אמונה לגבי העתיד אינה בגדר טעות חוזית אלא תוחלת שנכזבה או תקווה שנתברתה. משל למה הדבר דומה: לאדם העושה חוזה לרכישת ניירות ערך מתוך אמונה שערכן של ניירות אלה יוסיף לעלות. התבררה של אמונה זו אינה טעות בגדר סעיף 14 אלא ציפייה שנכזבה.

הדין מבחין אפוא בין טעות, המתייחסת למצב העובדתי או המשפטי הקיים בעת כריתת החוזה, לבין אמונה מוטעית המתייחסת לעתיד. הערכה מוטעית של אירועים שיתרחשו או נסיבות שיתקיימו לאחר עריכת החוזה אינה בגדר טעות. סעיף 14 מכיר רק בסיכון של טעות הנוגעת למצב העניינים הקיים בעת עריכת החוזה, ולא בסיכון של אירועים עתידיים¹⁵.

15 בהקשר זה מן הראוי להפנות את תשומת-הלב לפסק-דין בבג"צ 221/86 הנ"ל בה"ש 6: בפרשה זו העותר, נכה עבודה כמשמעותו בחוק הביטוח הלאומי, קיבל על-פי בקשתו מענק מהוון במקום קצבה, בהתאם לסעיף 70(א) לחוק הביטוח הלאומי. עקב החמרה במצב בריאותו הגיע שיעור נכותו ל-91%, במקום 36% בעבר. העותר פנה למוסד לביטוח לאומי וביקש לקבל קצבה או מענק בגין דרגות נכותו החדשות. בעשותו כן פעל העותר על-סמך הנוהג, שהיה מקובל במוסד לביטוח לאומי במשך כ-28 שנה, שלפיו בנסיבות דנן קמה זכאות לקבלת קצבה נוספת. פנייתו של העותר נדחתה, כי בינתיים יצאה מבית-הדין הארצי לעבודה הלכה שלפיה עם היוון הקצבה לצמיתות אין עוד זכאות לקצבת נכות. אחת מטענות העותר כלפי החלטות המוסד לביטוח לאומי ובתי-הדין לעבודה שאישרו אותן, היתה טענה של טעות, וטענה זו התקבלה על-דעת בית-המשפט הגבוה לצדק. בפסק-הדין מנתחת השופטת בן-פורת את דיני הטעות, ובסופו של דבר אף מקבלת את טענת הטעות של העותר ומשנה על-פיה את פסקה של בית-הדין לעבודה. מכיוון שהיחס בין המבוטח לבין המוסד לביטוח לאומי אינו חוזי אלא סטטוטורי, מגיעה השופטת בן-פורת אל דיני הטעות שבחוק החוזים הכללי, ומחילה אותם על יחס זה, באמצעות סעיף 61(ב) לחוק החוזים הכללי, הקובע את תחולתן של הוראות חוק החוזים גם על פעולות משפטיות שאינן בבחינת חוזה ועל חיובים שאינם נובעים מחוזה. השופטת בן-פורת דוחה בפסק-דינה את טענת המוסד לביטוח לאומי כי דיני הטעות אינם חלים על המקרה הנדון, ומחילה את סעיף 14(ב) הדין בטעות שאינה יודעה לצד השני. כעשותה כן מתייחסת השופטת בן-פורת במפורש לטענת כא-כוח המוסד לביטוח לאומי כי סעיף 14(ב) אינו חל על התפתחות מאוחרת, להבדיל ממצב שהיה קיים עוד בשעת ההיוון הנדון. טענה זו נדחתה על-ידיה, והיא קובעת את תחולתו של סעיף 14(ב) על טעותם המשותפת של הצדדים באשר לפירושו הנדון של סעיף 70(א) לחוק (שם, בעמ' 479). לכאורה עומד אפוא פסק-הדין בבג"צ 221/86 כנפיו נ' בית הדין לעבודה בסתירה למסקנתנו

התפתחויות מאוחרות בלתי צפויות ואירועים עתידיים שלא נודעו בעת הכריתה נדונים במשפטנו במסגרת משפטית שונה, היא המסגרת של דיני הסיכול. מבחינה אנליטית טעות וסיכול הם מושגים משפטיים שונים בתכלית: הראשון מתייחס לכריחת החוזה, והשני – לפקיעתו¹⁶. עם זאת, במציאות קרוי הגבול בין שני המושגים האמורים אינם כה חדים.

ההבחנה בין טעות לבין ציפייה שנכזבה מוכרת גם במשפט האנגלי¹⁷. גם המשפט האמריקני מכחין בין טעות לגבי עובדות הקיימות בעת כריחת החוזה (mistake as to existing facts) לבין אמונה מוטעית לגבי אירועים עתידיים (poor prediction as to the future). הבחנה זו אינה קלה, בעיקר באותם מקרים שבהם נבעו ציפיות הצדדים ממצב העניינים הקיים בעת הכריתה, ובכל זאת היא מופעלת על-ידי בתי המשפט¹⁸. כך, למשל, מפעילים בתי המשפט בארה"ב את

שלפיה טעות מתייחסת רק למצב עובדתי או משפטי קיים ולא להתפתחות מאוחרת, בלתי צפויה. אולם סתירה זו אינה אלא סתירה מדומה. אמנם בפסק-הדין בעניין כנפי אין העמקה ודיון מפורט כמושג הטעות, אולם ניתן ליישב את הגיונו ואת מסקנתו עם הגישה שהוצגה בגוף הדברים. גם בפרשת כנפי התייחסה הטעות למצב עניינים שהיה קיים בעת היוון הגמלה ולא להתפתחות מאוחרת. תוקפה של החלטה שיפוטית הוא למפרע, ופעולתה אינה רק מכאן ולהבא. החלטת בית-הדין לעבודה שפירשה את סעיף 70(א) היתה החלטה דקלרטיבית, שהצהירה על מובנו של סעיף זה כפי שהיה מאז ומעולם. כדברי השופטת בן-פורת (בעמ' 480 לפסק-הדין): "משמעות הדבר היא, שיש להתייחס לפירוש שקבעה ההלכה בענייננו כאל פירוש, שהיה קיים למן חקיקתו של סעיף 70(א) לחוק הנ"ל". לפירוש מצומצם של הלכת כנפי, כתלה רק על מקרים שבהם מדובר בצדדים שהקשר ביניהם "מעצם טיבו מתמשך" ר' ע"א 2444/90 ארואסטי נ' קאשי, פ"ד מח(2) 513, 526. השופט טל בחר שלא להכיר בטענת הטעות באשר בין הצדדים נכרת חוזה שבו "יש חשיבות לסופיות ולודאות", ואין להעלות על הדעת שצד לחוזה יוכל לבטלו רק מפני שביח-המשפט הצהיר לאחר זמן על פירוש שונה של הדין ממה שחשבו הצדדים לחוזה בשעת עשייתו.

16 לדיון בסיכול ר' הפרק העשרים וחמישה להלן. להשוואה בין טעות לסיכול ר' גם, Treitel 924-925 at pp.

17 ר' *Amalgamated Investment and Property v. Walker and Sons* [1977] W.L.R. 164, 171-172. נשוא החוזה בעניין זה היה מבנה, שהקונה – כידיעת המוכר – התכוון לשפץ ולפתח. עוד לפני עריכת החוזה הוחלט ברשויות על הכללת המבנה ברשימת מבנים בעלי ערך היסטורי או ארכיטקטוני. ההכללה עצמה נעשתה לאחר עריכת החוזה וכתוצאה ממנה היה ההליך של קבלת אישור לפיתוח המבנה מסובך ביותר. סירוב האישור היה גורם להפחתת ערך המבנה במיליון וחצי ליש"ט (כאשר כל העסקה הסתכמה במיליון ושבע מאות אלף ליש"ט). בית-המשפט לערעורים דחה את טענת הטעות, וקבע כי אמונתו של הקונה שהכית מתאים לפיתוח אינה מהווה טעות משפטית. בעת שנערך החוזה טרם נכלל המבנה ברשימה האמורה, ולכן האפשרות שהמבנה ייכלל ברשימה וערכו יופחת במידה משמעותית רק הגדילה את הסיכון הטבוע ממילא בעסקה.

18 ר', למשל, *Leasco v. Taussing* 473 F. 2d 777 (2d. Cir. 1972). בעניין זה עשה טאוסגי, שהיה מנהל בחברה בת של לייסקו, חוזה עם לייסקו לרכישת החברה הבת. החוזה נערך בחודש פברואר של שנת 1971, ובחודש מאי של אותה שנה טען טאוסגי לבטלות החוזה מחמת טעות הצדדים בהערכת רווחי החברה בשנת 1971. טאוסגי טען כי הצדדים הגיעו

ההבחנה בין טעות לכין הערכה שהתבדתה בסוגיה של שחרור מחבות לנזקים גופניים (personal injury release). טענת הטעות מועלית במקרים כאלה כאשר במסגרת הסכם פשרה נתן הניזוק למזיק (או למבטחו) שחרור מחבות, ולאחר מכן הוחמר מצבו ונזקיו גדולים יותר משיכלו הצדדים להסכם הפשרה לדעת בעת עריכת ההסכם. בתי-המשפט האמריקניים דחו את טענת הטעות של הניזוק כאשר הצדדים להסכם הפשרה העריכו בצורה לא נכונה את התוצאות של נזק גופני מסוים, שהיה ידוע בעת עריכת ההסכם. לעומת זאת התקבלה טענת הטעות כאשר הטעות התייחסה לעצם הנזק הגופני שהיה כבר קיים וטמון בגופו של הניזוק בעת עריכת ההסכם.¹⁹

4. נטילת סיכון להתרחשות טעות

דין הטעות, כרוב דיני החוזים, הוא דיספוזיטיבי. צדדים לחוזה רשאים להסכים, במפורש או במשתמע, על חלוקת הסיכון ביניהם במקרה שיתברר כי התרחשה טעות בכריתת החוזה. התנאה כזו שוללת את תחולת דיני הטעות. צד לחוזה שויתר על טענת הטעות בכך שנטל על עצמו את הסיכון להתרחשותה ויתר גם על זכות הביטול האוטונומית הנובעת מטענה זו.

בית-המשפט העליון אימץ את דוקטרינת חלוקת הסיכונים במסגרת דין הטעות בכמה מקרים²⁰. אולם לאחרונה זכתה דוקטרינה זו לדין אנליטי מרשים והיוותה בסיס לפסק-דינה של השופטת פרוקצ'יה בפרשת שלזינגר נ' הפניקס²¹. ואלה היו העובדות בפרשה זו:

המנוח (שלזינגר) היה מבוטח בחברת הפניקס בפוליסות ביטוח שכללו כיסוי ביטוחי מפני מחלת הסרטן. בטרם נודע לו כי לקה במחלה זו ביטל המנוח את הפוליסות. חודש לאחר ביטול הפוליסות נודע למנוח כי הוא חולה בסרטן ולאחר מספר חודשים שיגר הודעת ביטול להודעת הביטול של הפוליסות. חברת הביטוח סירבה לקבל את ביטול הודעת הביטול. אחת מטענותיה של אלמנת המנוח נגד חברת הביטוח היתה כי הודעת ביטול הפוליסות ניתנת לביטול מחמת טעות.

שנשוא החוזה הוא חברה שתרוויח \$200,000 בשנת המס 1971, בעוד שלמעשה הפסידה החברה \$12,000. בית-המשפט קבע כי רווחי החברה בשנת המס הנדונה לא היו חלק ממצב העניינים שהיה קיים בעת כריתת החוזה, אלא היתה לצדדים הערכה מוטעית לגבי אירוע עתידי. לפיכך נטל כל צד על עצמו את הסיכון שהרווחים יהיו שונים מהערכתם מראש ואין זו טעות משפטית. בית-המשפט הוסיף וקבע שטאסיג ידע על עסקי החברה יותר מכל אדם אחר בליסקו, ולפיכך נטל על עצמו את הסיכון של רווחים פתוחים מן הצפוי.

Farnsworth Vol. II, at pp. 567-568. 19

ר' ע"א 2495/95 בן לולו נ' אטראש, פ"ד נא(1) 577, 593; ע"א 2444/90 הנ"ל בה"ש 15, בעמ' 527-528; ע"א 345/89 נאות דברת נ' מעליות ישראליפט, פ"ד מו(3) 350, 357.

21 הנ"ל בה"ש 2.

בין שופטי בית-המשפט העליון שדנו בערעורה של אלמנת המנוח נתגלעה מחלוקת בשאלה אם התקיים במנוח פגם ברצון (טעות) בעשותו שימוש בכרירת הביטול, המאפשר לו חזרה מן הביטול. השופט א' לוי, בדעת מיעוט, קיבל את הטענה כי כנסיבות הפרשה ניתנה הודעת ביטול הפוליסות מתוך טעות, שעליה חל – דרך סעיף 61(ב) לחוק החוזים – סעיף 14(ב), המאפשר ביטול שיפוטי של הפעולה המשפטית שלווהה בפגם ברצון. לעומתו, השופטת פרוקצ'יה, בדעת רוב, קבעה כי לא התרחשה בעניין הנדון טעות כמשמעותה בסעיף 14 לחוק החוזים. את דעתה השתיתה השופטת על מהות חוזה הביטוח, שכריתתו מלווה מעצם טיבה בהקצאת סיכונים, ועל הגדרת "מקרה הביטוח" שהוא בר פיצוי בחוזה דגן. מכיוון שפוליסת הביטוח הגדירה את מקרה הביטוח כגילוי ואיבחון – ולא כקינון – מחלת הסרטן בגופו של המבוטח, קבעה השופטת פרוקצ'יה כי המבוטח אינו זכאי לדמי ביטוח מקום שמקנת בגופו מחלה אשר טרם נתגלתה. לענייננו קבעה השופטת כי הטעות של המבוטח בדבר מצבו הרפואי היתה בגדר הסיכונים שנטלו על עצמם הצדדים בהגדרת מקרה הביטוח, ולא טעות המצדיקה את ביטול הודעת ביטול הפוליסות.

טעות לא תוכר אפוא כעילה לביטול החוזה – בין אם ביטול אוטונומי ובין אם ביטול שיפוטי – כאשר החוזה, על-פי פירושו, מטיל את הסיכון להתרחשות הטעות על שכמו של מבקש הביטול. כדברי השופטת פרוקצ'יה:

"השאלה באילו נסיבות יפורש חוזה כמנית נטילת סיכון על הצד הטועה, נבחנת על-פי עקרונות כלליים של פרשנות דיני החוזים באשר להגדרת מהותן והיקפן של הזכויות והחובות החוזיות של הצדדים, ובכלל זה עקרונות תום-הלב"²².

מכאן שכאשר עולה טענת טעות בכריתת החוזה, המעניקה לכאורה לטועה זכות ביטול, יש לבחון אם הטעות נכללת בגדר הסיכונים שצד נטל על עצמו, במפורש או מכללא, בחוזה. צד שנטל על עצמו את הסיכון להתרחשות טעות לא יישמע בטענה כי להוותו נתגשם הסיכון.²³

22 שם, בעמ' 841.

23 השוו לדברי השופט מ' חשין (שנאמרו בהקשר של הפרת חוזה) בע"א 4481/90 אהרן נ' פרץ, פ"ד מז(3) 427, 437.

ג. טעות ידועה

1. כללי

כאשר טעותו היסודית של צד אחד ידועה לצד השני רשאי הטועה לבטל את החוזה. עילת הביטול בשל טעות ידועה מעוגנת בסעיף 14(א), ואלה הם יסודותיה: קיום חוזה; קשר סיבתי; יסודיות הטעות; וידיעת הצד השני. בהתקיים כל היסודות האלה קמה זכותו של הטועה לבטל את החוזה. סעיף 177(א) רישא להצעת חוק דיני ממונות חוזר, בשינוי נוסח. על הדין הקיים בעניין יסודותיה המצטרפים של עילת הטעות הידועה.

2. קיום חוזה

מרכיב ראשון של עילת הביטול בגין טעות הוא קיום חוזה. ההנחה בדיני הטעות (ובדיני הפגמים בכלל) היא כי בין הצדדים נכרת חוזה תקף, אם כי פגום. מטעם זה אין הטעות ההדדית, כמשמעותה בדין האנגלי²⁴, נדונה עוד במשפטנו במסגרת דיני הטעות, אלא במסגרת דיני כריתת החוזה²⁵. טעות הדדית חלה כאשר כל צד מייחס משמעות שונה להצהרות הרצון היוצרות את ההסכמה, ולא ניתן להפיק מן הנסיבות מובן אובייקטיבי להצהרות רצון אלה. במערכת עובדתית כזו, שבה הצדדים מבינים את ההתקשרות ביניהם בדרכים שונות, לא נכרת חוזה מפאת העדר הצעה וקיבול חופפים, ודיני הטעות אינם נכנסים כלל לפעולה²⁶.

3. קשר סיבתי

הקשר הסיבתי המהווה יסוד של עילת הביטול בגין טעות צריך להתקיים בין הטעות לבין ההתקשרות בחוזה. הטעות צריכה להיות הגורם להתקשרות בחוזה. טעות שנפלה במהלך משא ומתן לקראת כריתת החוזה אולם לא הניעה את ההתקשרות, אינה מהווה עילה לביטול החוזה²⁷.

24 פסק-הדין הקלסי בנושא הטעות ההדדית הוא *Raffles v. Wichelhaus* (1864) 2 H&C 906 (עניין האונייה Peerless). פסק-דין זה הובא בע"א 536/89 פו נ' לויטין, פ"ד מו(3) 617, 628-629, כהדגמה לפרופוזיציה שלפיה כאשר כל צד לחוזה דוגל בפירוש שונה של החוזה ולא ניתן להפיק משמעות סבירה והגיונית מן המסמך והנסיבות, על בית-המשפט לקבוע שלא נוצר חוזה.

25 לפני חוק החוזים חלה ההלכה האנגלית: ע"א 130/50 עמל נ' שינדלר, פ"ד ו 710; ע"א 240/77 כדמל נ' פרפורי, פ"ד לד(1) 701, 704.

26 ר' דניאל 2568/97 הנ"ל בה"ש 6, בעמ' 664.

27 השוו: ע"א 565/79 רובינשטיין נ' לויס, פ"ד לד(4) 591, 597.

יסוד הקשר הסיבתי טמון במלה "עקב" בסעיף 14(א), ומבחנו סובייקטיבי: על הטוען לביטול בגין טעות להראות כי התקשרותו בחוזה נבעה מטעות, אשר על-פי עצם מהותה היא יסוד מנטלי-סובייקטיבי²⁸.

4. יסודיות הטעות

הדרישה ליסודיות הטעות כמרכיב נוסף של עילת הביטול בגין טעות טמון במילות סעיף 14(א) (וגם סעיף 14(ב)) "וניתן להניח שלולא הטעות לא היה מתקשר בחוזה". בסעיף 77(א) להצעת חוק דיני ממונות שונה קמעא ניסוחו — אולם לא מהותו — של יסוד זה, ושם הוא טמון במילים "סביר להניח שהוא לא היה מתקשר בחוזה אלמלא הטעות".

לעומת הקשר הסיבתי שמבחנו — כאמור לעיל — סובייקטיבי, הרי מבחן היסודיות הוא אובייקטיבי: על הטוען לביטול בגין טעות להראות כי טעותו היא יסודית על-פי מבחן אובייקטיבי, הוא מבחן הסבירות. מבחן זה נובע מן השימוש במונח "ניתן להניח", האופייני למבחן אובייקטיבי. כדי לעמוד בדרישת היסודיות על הטועה להוכיח את סבירות ההנחה כי אלמלא טעותו לא היה מתקשר בחוזה. טעות אשר ניתן להניח שאלמלא אירעה לא היה הצד הטועה מתקשר בחוזה²⁹, היא טעות מהותית וחמורה "היורדת לשורש העסקה שנעשתה ולעצם מהותה"³⁰. רגילים לכנות דרישה זו בשם "יסודיות", על אף שהתואר האמור אינו מופיע כלשון החוק. דרישת היסודיות של הטעות נועדה למנוע מצב של התחמקות מחוזים בגין אי הבנה של מהות העסקה, אלא אם כן מדובר בטעות שהיא חמורה ורצינית. טעות יסודית היא זו היוצרת שוני מהותי בין העסקה כפי שהבין אותה הטועה לבין העסקה האמיתית. בעקבות מבחן השוני המהותי נקבע בבית-המשפט העליון כי "טעות הנוגעת לגובה החוב שנצטבר, להבדיל מעצם החבות בהפרשי הצמדה וריבית נוסף על חוב המשכנתא, אינה יכולה להיחשב טעות יסודית"³¹.

28 ר' בג"צ 221/86 הנ"ל בה"ש 6, בעמ' 481, שם מאמצת השופטת כן-פורת דברים אלה.
29 השוו': ע"א 440/75 זנדבנק נ' דנציגר, פ"ד ל(2) 260, 272; ע"א 838/75 ספקטור נ' צרפתי, פ"ד לב(1) 231, 242.

30 דברי השופט לנדוי בע"א 626/68 חג' מורשד נ' חג' אחמד, פ"ד כג(1) 573, 576. ור' גם ע"א 1581/98 חברת נתיבי אילון בע"מ נ' בשורה ייזום וקידום פרויקטים בע"מ, פ"ד נד(4) 209, 218, שם רואה השופט טירקל בטעות צד בדבר מצב זכויות בנכס טעות יסודית "היורדת לשורש העסקה".

31 דברי השופט בייסקי בע"א 406/82 נחמני נ' גלאור, פ"ד מא(1) 494, 502. לאחר מכן מוסיף השופט כי מדובר בטעות בכדאיות העסקה. אולם טעות כזו אינה בגדר טעות כהגדרתה בסעיף 14 לחוק החוזים, ועל כן לכאורה לא היה מקום לדון בשאלה אם היא יסודית אם לאו. רק בהנחה שאין מדובר בטעות בכדאיות העסקה, אלא בטעות לגבי נתון המשפיע על

בפסיקה נקבע כי טעות ביחס לתכונות של הממכר שיש לה השפעה מכרעת על התמורה היא טעות יסודית. כאשר הצדדים לחוזה הניחו כי מושא החוזה הוא תמונות קיטש והתברר כי התמונות הן בעלות ערך אמנותי רב, הטעות היא יסודית (ובלבד שהצדדים לא נטלו על עצמם את הסיכון בעניין זה)³².

דרישת היסודיות מבחינה בין הטעות לבין כל שאר עילות הביטול שבפרק ב', וניצבת מול הגרימה של הפגם בעילות האחרות. בניגוד לטעות, עילות ההטעיה, הכפיה והעושק אינן טעונות יסודיות אולם הן נגרמות על-ידי הצד השני לחוזה. התפיסה שביסוד הבדל זה היא כי מי שהפגם ברצונו נגרם על-ידי הזולת ראוי לכאורה להתחשבות ולהגנה רבה יותר ממי שאת הפגם ברצונו לא גרם הזולת. העדפת המוטעה, הכפוי והעשוק על-פני הטועה מתקזזת על-ידי דרישת היסודיות. טעות שלא גרם אותה הזולת אולם היא יסודית, שקולה כנגד פגם ברצון שאינו יסודי אולם נגרם על-ידי הצד השני.

5. ידיעת הצד השני

יסוד הידיעה של הצד השני על הטעות הוא המבחין בין סעיף 14(א) לבין סעיף 14(ב) (ובהצעת חוק דיני תמונות בין הרישא והסיפא של סעיף 177(א)), והוא גם המסביר את תוצאתן השונה של עילות הביטול שבסעיפים אלה. רק מי שטעותו היתה ידועה לצד השני זכאי לבטל בעצמו את החוזה, בעוד שמי שטעותו לא היתה ידועה לצד השני תלוי בעניין הביטול בהפעלת שיקול דעתו של בית-המשפט³³. ידיעת הצד השני הנדרשת בסעיף 14(א) היא ידיעה בפועל ("ידע") או ידיעה בכוח ("היה עליו לדעת"). מקום שלא מתקיים תנאי זה, על-פי אחת מחלופותיו, לא קמה עילת הביטול³⁴.

ההצדקה המוסרית והכלכלית לכיטול חוזה בגין טעות חד-צדדית טמונה כידיעה בפועל של הצד השני. מבחינה מוסרית, צד לחוזה היודע על טעות רעהו ולא עושה דבר כדי לשחררו ממנה אינו זכאי ליהנות מן החוזה. מבחינה כלכלית, מי שידוע על הטעות יכול למונעה ובכך לחסוך משאבים של הצד הטועה ושל החברה בכללותה³⁵.

כדאיות זו, יש מקום לדיונו של השופט בייסקי בשאלת יסודיות הטעות. אמירתו של השופט, שלפיה טעות באשר לגובה החוב "אינה יכולה להיחשב טעות יסודית", נראית גורפת מדי.
32 דני"א 2568/79 הנ"ל בה"ש 6, בעמ' 666, 689. לדיון מפורט בפסק-דין זה ר' להלן בעמ' 286-288.

33 ר' ע"א 690/88 רובין נ' רובין, פ"ד מד(3) 459, 462.

34 ר' ע"א 440/75 הנ"ל בה"ש 29, בעמ' 272, וע"א 670/89 מקור פיתוח עירוני נ' קרון, פ"ד מה(3) 7, 12.

35 להיבט הכלכלי של דיני הטעות ר' 5 Kronman, supra note.

בהיות יסוד הידיעה בפועל יסוד סובייקטיבי, אשר הוכחתו מצריכה התחקות אחר נבכי לבו וכוונותיו של הצד השני, ניתן לצפות כי במקרים רבים יעדיף הטועה להוכיח את היסוד החלופי, הוא יסוד הידיעה בכוח. על הצד השני לדעת את מה שאדם סביר היה יודע באותן נסיבות, תוך התחשבות ביחסי הצדדים לחוזה, במעמדו ובעיסוקו של כל אחד מהם.

לעניין נשוא הידיעה נוקט סעיף 14(א) לשון סתמית: נדרשת ידיעתו, בכוח או בפועל, של הצד השני "על כך". פירוש הוראת החוק הנדונה על-פי מטרתה ולאור ההשקפה המוסרית הטמונה בה מביא למסקנה כי נשוא הידיעה בסעיף 14(א) אינו הטעות גרידא, או יסודיותה של הטעות בלבד, אלא שני היסודות גם יחד. הביטוי "וניתן להניח שלולא הטעות לא היה מתקשר בחוזה" אינו ניתן, לדעתי, להפרדה, וידיעת הצד השני מתייחסת הן לטעות והן ליסודיותה.

בפסיקה המוקדמת הובעה דעה שונה. לפי דעה זו די, לשם החלתו של סעיף 14(א), בידיעת הצד השני על יסודיותה של טעות המתקשר, אף-על-פי שגם הוא נתפש לטעות זהה או דומה (ולכן אין ידיעתו מתייחסת לטעות עצמה)³⁶. אולם הדעה המקובלת כיום היא כי ידיעת הצד השני מתייחסת לטעות וליסודיות הטעות גם יחד³⁷.

ד. טעות לא ידועה

1. כללי

כאשר טעותו היסודית של צד אחד אינה ידועה לצד השני אין הטועה יכול לבטל את החוזה, אלא רק לפנות לבית-המשפט בבקשה לבטלו³⁸. העילה של טעות לא ידועה מעוגנת בסעיף 14(ב), ואלה הם יסודותיה: קיום חוזה; קשר סיבתי; יסודיות הטעות; והעדר ידיעת הצד השני. שלושת היסודות הראשונים משותפים להוראות הסעיפים 14(א) ו-14(ב). בין זכות הביטול האוטונומי לבין רשות הפניה לבית-המשפט לביטול החוזה מפריד ומכחיז יסוד הידיעה — בכוח או בפועל — של הצד השני. ידיעה זו מהווה יסוד מעמיד של עילת הביטול בסעיף 14(א), ואילו העדרה מהווה יסוד מכונן של עילת הפניה לבית-המשפט על-פי סעיף 14(ב).

36 ר' ע"א 440/75 הנ"ל בה"ש 29, בעמ' 272; ובג"צ 221/86 הנ"ל בה"ש 6, בעמ' 479-480 (דברי השופטת בן-פורת, אף שנאמרו מבלי להכריע בין הגישות).

37 ר' דג"א 2568/97 הנ"ל בה"ש 6, בעמ' 635.

38 ע"א 240/77 הנ"ל בה"ש 25, בעמ' 704.

בהצעת חוק דיני ממונות יאוחדו לסעיף אחד (177א) הסעיפים הקטנים (א) ר(ב) של סעיף 14, אולם הוראותיהם המהותיות לא ישתנו.

זכות הביטול מוקנית בסעיף 14(א) באופן מוחלט ומייד. בהתקיים יסודות הסעיף רשאי הטועה לבטל לאלתר את החוזה. לא כן זכות הביטול האמורה בסעיף 14(ב): זכות זו פגיעה וחלשה יותר ואין היא ניתנת להפעלה אוטונומית על-ידי הטועה. הטועה בסעיף 14(ב) רשאי לפנות לבית-המשפט בבקשת ביטול, ובית-המשפט יענה לו "אם ראה שמן הצדק לעשות זאת" (או — על-פי סעיף 177א) להצעת חוק דיני ממונות — "מטעמים מיוחדים").

ברור כי הבדל זה בחוסנה של תרופת הביטול נובע מן ההבדל המהותי בין שני הסעיפים הקטנים. סעיף 14(א) הן בסיטואציה שבה הצד השני יודע או צריך לדעת על הטעות. לפיכך דבק בצד זה פגם כלשהו, מוסרי או משפטי, הניתן לתיקון ולאיוון על-ידי הקנייה מיידית של זכות הביטול לטועה. לא כך הוא המצב לגבי טעות שאינה ידועה לצד השני: במקרה של טעות כזו אין דופי בהתנהגותו או בכוונותיו של הצד השני. להיפך: דווקא צד זה זקוק להתחשבות ולהגנה, וזו אכן ניתנת לו על-ידי המחוקק בהמשך הסעיף. הצורך בפניה לבית-המשפט לשם ביטול החוזה, שיקולי הצדק שעל בית-המשפט לשקול והאפשרות שפותח המחוקק בפני בית-המשפט לחייב את הטועה בפיצויים — כל אלה הינם שסתומי ביטחון בפני ביטול שיפגע בצד השני, שלא ידע ולא היה צריך לדעת על הטעות.

2. טעות משותפת

בפרשת כנען נ' ממשלת ארצות הברית³⁹, פרשה שעובדותיה כמו נלקחו מספרי הלימוד בדיני חוזים, דיני קניין ודיני עשיית עושר ולא במשפט, נדרש בית-המשפט העליון, בין השאר, לשאלת תחולתה של הוראת סעיף 14(ב) על טעות משותפת, הלוא היא טעות לא ידועה של שני הצדדים.

ומעשה שהיה כך היה:

זהבה כנען, סוחרת בשוק הפשפשים ביפו (להלן — הקונה), רכשה שני ציורים ממרים מזרחי, רוכלת בשוק שנהגה למכור ממכונתה טובין מיד שניה, ושילמה תמורתם 250 ש"ח. לימים, לאחר שהסירה את הציורים ממסגרותיהם לצרכי ניקוי, מצאה הקונה כי הציורים מסומנים במדבקת המוזיאון היהודי בניו-יורק וחתומים בשם ראובן. לאחר בירורים, שיזמה הקונה, נתגלה כי מדובר בשני ציורים מקוריים של האמן ראובן רובין אשר הושאלו לממשלת ארצות הברית לשם הצגתם בתערוכה של אמנות יהודית במוזיאון היהודי, ומשם הם נעלמו. ערכם של

39 דנ"א 2568/97 הנ"ל בה"ש 6.

הציורים הוא כ-115,000 דולר. ממשלת ארצות הברית, אשר ביטחה את הציורים בביטוח עצמי, שילמה לבעלים המקוריים של הציורים את עיקר סכום הביטוח. השאלה המרכזית, שנדונה בבית-המשפט המחוזי, בערעור לבית-המשפט העליון ובדיון הגוסף, היתה שאלת הבעלות בשני הציורים, והיא נסבה על תחולתה של הוראת סעיף 34 לחוק המכר, תשכ"ח-1968. הוראה זו קובעת את "תקנת השוק", שלפיה בתנאים מסוימים רוכש צד שלישי זכויות קנייניות בנכס שיצא מרשות בעליו המקורי שלא כדין⁴⁰.

נקדים את סוף המעשה לדיון המשפטי ונאמר כבר כאן כי טענת הקונה שלפיה חלה בנסיבות העניין תקנת השוק נדחתה בכל הערכאות. תוצאת הדיון הגוסף (בדעת רוב) היתה שהתמונות תימסרנה לממשלת ארצות הברית.

שניים משופטי הרוב בבית-המשפט העליון – השופטים אור וברק – בחרו לפתור את שאלת תחולתה של תקנת השוק על-פי התנאי (המצטבר) הראשון הקבוע בסעיף 34 לחוק המכר, והוא: קיומו של חוזה מכר. סעיף 34 לחוק המכר פותח במילים "נמכר נכס נד...", ומכאן שתנאי סף לתחולתה של תקנת השוק הוא חוזה מכר תקף בין הקונה לבין מי שממנו הגיע הנכס לחזקתו. לדעת השופט אור – עמו הסכים הנשיא ברק – לא התקיים תנאי זה בעניין הנדון, באשר הצדדים לחוזה מכר התמונות טעו טעות משותפת בנוגע לטיב הנכס נושא החוזה: הן המוכרת והן הקונה סברו שמדובר בתמונות "קישט", חסרות ערך אמנותי של ממש, בעוד שהתמונות היו תמונות של הצייר ראובן ובעלות ערך ניכר.

השופט אור קבע עוד כי האכסניה הנאותה לדיני הטעות המשותפת היא בסעיף 14(ב). סעיף זה דן במצב שבו צד אחד לחוזה טועה טעות יסודית והצד השני אינו יודע וגם אינו חייב לדעת על כך. אין מגיעה – לשונית או הגיונית – להחיל את הוראת הסעיף על מצבים שבהם גם הצד השני נתפס לאותה טעות. ממסקנת השופט אור שבנסיבות המקרה מדובר בטעות משותפת, הנופלת בגדר סעיף 14(ב), נבעה גם קביעת זכותה של המוכרת לבקש מבית-המשפט את הסעד של ביטול החוזה האמור בסעיף זה. מכיוון שהמוכרת לא ראתה לנכון לבקש סעד זה מבית-המשפט, נדרש השופט אור לדיני עשיית עושר ולא במשפט המקנים, במסגרת הליך העקיבה, את זכות ביטול החוזה לבעלים המקורי (או למי שנכנס בנעליו).

שילוב מרתק זה של דיני הקניין (תקנת השוק) דין החוזים (טעות משותפת)

40 וזה לשון סעיף 34 לחוק המכר, תשכ"ח-1968 (ובעתידי: סעיף 13585) להצעת חוק דיני תמונות: "נמכר נכס-נד על ידי מי שעוסק במכירת נכסים מסוגו של הממכר והמכירה היתה במהלך הרגיל של עסקיו, עוברת הבעלות לקונה נקיה מכל שעבוד, עיקול זכות אחרת בממכר אף אם המוכר לא היה בעל הממכר או לא היה זכאי להעבירו כאמור, וכלבד שהקונה קנה וקיבל אותו לחזקתו בתום-לב".

ודיני עשיית עושר ולא במשפט (דיני העקיבה), הביא את השופט אור למסקנה כי ממשלת ארצות הברית רשאית לבקש את ביטול חוזה המכר.

3. הגנת הצד השני

(א) כללי

בסעיף 14(ב), הדין בטעות שאינה ידועה לצד השני, מוצבים שלושה שסתומי ביטחון להגנת צד זה. הראשון שבהם הוא עצם הצורך בפניה לבית-המשפט לשם ביטול החוזה; השני הוא התניית הביטול בשיקולי צדק (ובענין על-פי סעיף 177(א) להצעת חוק דיני ממונות, בטעמים מיוחדים); ואחרון – האפשרות לחייב את הטועה בפיצויים⁴¹.

בסייגים אלה, המוצבים על זכות הביטול בסעיף 14(ב), שואף המחוקק לאזן את האינטרסים של שני הצדדים, אשר לכאורה ומבחינה מוסרית גרידא אין להעדיף אחד מהם על-פני רעהו.

בדונו בבקשת הביטול של הטועה יכול בית-המשפט להגיע לכל אחת מן התוצאות שלהלן: (א) דחיית הבקשה לביטול החוזה; (ב) ביטול החוזה; (ג) ביטול החוזה יחד עם חיוב הטועה בפיצויים. על בית-המשפט, הנדרש לבחור בין האפשרויות הנזכרות, לחתור למציאת האיזון הראוי בין האינטרסים של הצדדים. לשם כך עליו לבחון את מהות העסקה, את הנסיבות האופפות אותה ואת השלכות הטעות. ככל שהשלכות הטעות על הצד הטועה חמורות יותר, כך יטה בית-המשפט לבטל את החוזה⁴².

(ב) ביטול על-ידי בית-המשפט

סעיף 14(ב) מאפשר לטועה שטעותו אינה ידועה לצד השני, לפנות לבית-המשפט בבקשה לבטל את החוזה. בית-המשפט לא ישתמש בכוח הביטול אלא על-פי בקשת הצד שטעה. בהעדר בקשה כזו לא יפעיל בית-המשפט את שיקול דעתו ולא יבטל את החוזה⁴³. בניגוד לביטול על-פי סעיף 14(א), המופעל באופן אוטונומי על-ידי הטועה, הרי הביטול האמור בסעיף 14(ב) מותנה בשיקול דעתו של בית-המשפט, אשר "רשאי... לבטל את החוזה אם ראה שמן הצדק לעשות זאת".

כך, למשל, בפרשת כנען נ' ממשלת ארצות הברית, הציג השופט אור את חומרת הטעות בנוגע לטיבן האמנותי של התמונות ולזהות יוצרן ואת הפער העצום בין

41 השוו: ע"א 406/82 הנ"ל כה"ש 31, בעמ' 501.

42 כדברי השופט א' לוי בע"א 8972/00 הנ"ל בה"ש 2, בעמ' 830.

43 השוו: ע"א 240/77 הנ"ל בה"ש 25, בעמ' 704.

שווין לבין המחיר ששולם עבורן, כשיקולים המצדיקים את ביטול חוזה המכר של התמונות⁴⁴.

יחד עם כך אין הטועה, מבקש הביטול, נתון לחסדי בית-המשפט אשר ברצותו מבטל את החוזה וברצותו אינו מבטלו. הרשות הנקובה בסעיף 14(ב) צריכה להיות מופעלת על-ידי בית-המשפט באמצעות קריטריון אובייקטיבי⁴⁵.

ואמנם, בסעיף 177(א) להצעת חוק דיני ממונות יוחלפו המילים "אם ראה שמן הצדק לעשות זאת" שבסעיף 14(ב) לחוק החוזים, במילים "מטעמים מיוחדים". בכך יודגש כי שיקול הדעת של בית-המשפט הוא מצומצם ובדרך כלל יש ליתן עדיפות לקיום חוזה.

(ג) מבחן הצדק

בית-המשפט ראוי היום לבטל חוזה בגין טעות לא ידועה "אם ראה שמן הצדק לעשות זאת", ובעתיד, על-פי סעיף 177(א) להצעת חוק דיני ממונות, "מטעמים מיוחדים". "צדק" בהקשר זה אין משמעו אלא צדק יחסי, בין הצדדים לחוזה לבין עצמם, בנסיבות המיוחדות של העניין הנדון. מטרת שיקולי הצדק שעל בית-המשפט לשקול בבקשה לביטול חוזה על-פי סעיף 14(ב) היא איזון האינטרסים של הצדדים: הטועה והצד השני. בעיקר מיועדים שיקולי הצדק בסעיף 14(ב) למנוע את סיכול ציפיותיו של הצד השני אשר התקשר בחוזה מבלי לדעת על מצב דעתו הסובייקטיבי של הטועה. על בית-המשפט לאזן בין השאיפה לחלץ צד טועה מחוזה שכת עקב טעות לבין הגנתו של הצד השני, שלא ידע על הטעות ונכנס לחוזה מתוך אמונה כי הצהרות רעהו משקפות נאמנה את כוונותיו. כדי להביא את בית-המשפט לידי ביטול החוזה בגין טעות שאינה ידועה לצד השני, על הטועה לשכנע את בית-המשפט כי שקלול מצב הצדדים ואיזון עמדותיהם ונסיבותיהם מצדיק ביטול. לשון אחר: עליו להראות כי העוול שייגרם לו אם יישאר קשור בחוזה שבו התקשר עקב טעות גדול מן העוול שייגרם לצד השני על-ידי עצם הביטול⁴⁶.

כך, למשל, בפרשת כנען נ' ממשלת ארצות הברית, ציין השופט אור, כנימוק לביטול החוזה, את השיקול שמדובר בטעות אשר השלכתה על הבעלים המקורי של התמונות היא קשה ואילו הפגיעה בקונה היא קטנה יחסית⁴⁷.

44 דנ"א 2568/97 הנ"ל בה"ש 6, בעמ' 669. לתיאור פסק-הדין ר' לעיל בעמ' 286-287.

45 ר' ביקורתו של פרופ' גד טדסקי על אי-הפעלתו ואי-החלתו של סעיף 14(ב) בע"א 523/77 ברקוביץ נ' נוימן, פ"ד לב(2) 533: "טעות סובייקטיבית" ושינוי הדין" מחקרי משפט א (תשמ"ז) 58, 60.

46 השוו': ע"א 838/75 הנ"ל בה"ש 29, בעמ' 242; ע"א 406/82 הנ"ל בה"ש 31, בעמ' 501; ע"א 690/88 הנ"ל בה"ש 33, בעמ' 463.

47 דנ"א 2568/97 הנ"ל בה"ש 6, בעמ' 679.

(2) שיעורם

הפיצויים שבהם רשאי בית-המשפט לחייב את הטועה הם – על-פי סעיף 14(ב) סיפא (וכן גם על-פי סעיף 177(א) סיפא להצעת חוק דיני ממונות) – "בעד הנזק שנגרם לצד השני עקב כריתת החוזה". ניסוח הוראת הסיפא מלמד כי לשם החיוב בפיצויים בגדר סעיף 14(ב) נדרש קיומו של קשר סיבתי בין כריתת החוזה לבין הנזק שנגרם לצד השני.

יתר על כן: הלשון שנקט המחוקק בסעיף 14(ב) סיפא זהה כמעט ללשון סעיף 12(ב). הפיצויים הם "בעד הנזק שנגרם לצד השני עקב כריתת החוזה". ואמנם, כפי שסעיף 12(ב) פורש לנו כמכוון לפיצויים שליליים⁵⁷, הלוא הם פיצויי הסתמכות, כך אף לעניין הפיצויים שבגדר סעיף 14(ב) סיפא. בפרשת כנען נ' ממשלת ארצות הברית בחר השופט אור להעניק לצד השני (הקונה) פיצוי כספי על ביטול החוזה לפי סעיף 14(ב) כדרך אומדן, בסך של 10,000 ש"ח⁵⁸.

ה. תיקון הטעות

1. כללי

סעיף 14(ג) לחוק החוזים קובע, וזה לשונו: "טעות אינה עילה לביטול החוזה לפי סעיף זה, אם ניתן לקיים את החוזה בתיקון הטעות והצד השני הודיע, לפני שבוטל החוזה, שהוא מוכן לעשות כן". סעיף זה מאפשר תיקון טעות "אם ניתן לקיים את החוזה בתיקון הטעות". תיקון הטעות מותנה בהודעת הצד השני (הלא טועה), "שהוא מוכן לעשות כן". הודעה זו צריכה להינתן "לפני שבוטל החוזה". בחוק דיני ממונות תיקבע הוראה דומה, בשינויי נוסח. בסעיף 177(ב) להצעת חוק דיני ממונות נאמר: "על אף הוראות סעיף קטן (א) (הדן בטעות, ומאחד את הסעיפים הקיימים 14(א) ו-14(ב) — ג.ש.), טעות אינה עילה לביטול החוזה, אם ניתן לקיים את החוזה בתיקון הטעות, והצד השני הודיע לצד שטעה, לפני ביטול החוזה, שהוא מוכן לקיום החוזה כאמור."

באפשרו את תיקון הטעות, משקף סעיף 14(ג) את המגמה הבריאה של קיום חוזים ואת השאיפה למנוע את ביטולם⁵⁹. ביטול החוזה נושא עמו, כתוצאה מובהקת, את החזרת המצב לקדמותו, וזו אינה רצויה משום בחינה: עסקית, כלכלית, חברתית

57 ר' לעיל בעמ' 156.

58 דנ"א 2568/97 הנ"ל בה"ש 6, בעמ' 680.

59 סעיף זה מהווה "פתרון קונסטרוקטיבי": ר' גד טדסקי, "על הטעיית המבטח בעריכת חוזה הביטוח" מחקרים במשפטנו הפרטי (ירושלים, תשי"ט) 25.

או משפטית. הואיל וכך מספק המחוקק מספר דרכים למניעת הביטול ולקידום עניינם של הצדדים. אחת מן הדרכים האלה היא הוראת סעיף 14(ג)⁶⁰. אפשרות התיקון חלה – על-פי לשונו של סעיף 14(ג) (וכן על-פי לשונו של סעיף 177(ב) להצעת חוק דיני ממונות) – רק על טעות לפי סעיף 14 ולא על טעות שהיא תוצאת הטעיה לפי סעיף 15. נראה שהסיבה לשלילת אפשרות תיקונה של טעות שהיא תוצאת הטעיה נעוצה בכך שהמחוקק לא רצה להעניק זכות או יתרון כלשהו למי שהטעה את רעהו. אם גישה זו נובעת מהשקפה מוסרית הרואה דופי בהתנהגות המטעה, אין היא נקייה מספקות. ראשית, דופי מסוים דבק גם ב"צד השני" לטעות לפי סעיף 14(א), לפחות בצד שני שידע בפועל על הטעות. שנית, "צד שני" לטעות שהיא תוצאת הטעיה אינו תמיד מטעה בזדון. לא זו בלבד שסעיף 15 סיפא מרחיב את הגדרת ההטעיה ופורש אותה גם על עובדות ש"היה על הצד השני לגלותן", אלא שגם הטעיה אקטיבית יכולה להתרחש ברשלנות המטעה, ואפילו בתום-לבו.

אפשרות התיקון חלה הן למניעת ביטול החוזה על-ידי הצד הטועה לפי סעיף 14(א), והן למניעת ביטול שיפוטי לפי סעיף 14(ב). בשני סוגי הביטול יכול הצד השני לקדם את פני הביטול באמצעות הודעה על נכונותו לקיים את החוזה בתיקון הטעות.

ניתן לתקן רק טעות יסודית, שכן טעות לא יסודית אינה עילה לביטול החוזה, ולכן לא מתקיים תנאי מוקדם לתיקון על-פי סעיף 14(ג). יתר על כן: לא כל טעות יסודית ניתנת לתיקון. נוסף על תנאי היסודיות מציב סעיף 14(ג) תנאי לאפשרות התיקון, והוא ש"ניתן לקיים את החוזה בתיקון הטעות". התיקון מיועד להביא לידי תיאום את שתי המערכות שיצרה הטעות: המערכת המוטעית והמערכת האמיתית. ייתכנו מקרים שבהם תיאום זה יהיה בלתי אפשרי, למשל: כאשר טעות הקונה נוגעת לנשוא חוזה המכר ונשוא החוזה יצא מידי המוכר. על מקרים כאלה לא תחול אפשרות התיקון.

2. הודעת הצד השני

תנאי נוסף לתיקון הטעות הוא שהצד השני (שאינו הטועה) יודיע בטרם בוטל החוזה שהוא מוכן לקיים את החוזה בתיקון הטעות. דומה כי במצב המשפטי הקיים פועלת הודעת התיקון מרגע הינתנה (ולא מרגע מסירתה לטועה). לפי סעיף 14(ג) על הצד השני להודיע שהוא מוכן לקיים את החוזה בתיקון הטעות, ולפי סעיף 60(א) לחוק תינתן ההודעה "בדרך המקובלת בנסיבות העניין".

60 להפעלת הוראה זו ר' ע"א 737/85 סופר אגוזי נ' פקיד שומה רחובות, פ"ד מג(4) 133, 136.

מושלמת עם קליטתה או מסירתה לנמען הפעולה (סעיף 79 להצעה). לפיכך, הודעת ביטול תשתכלל עם מסירתה לצד השני והודעת תיקון תשתכלל עם מסירתה לטועה. גם בעתיד יתכן אפוא מצב שבו תקדים הודעת ביטול החוזה את הודעת תיקון הטעות ותמנע את קיום החוזה.

4. תום-לב ותיקון טעות

הוראת החוק המאפשרת תיקון טעות אינה אלא הוראה המשקפת את עקרון תום-הלב, שהוא עקרון על במשפטנו וחולש על כל הוראות חוק החוזים⁶². יתכן אפוא שגם בהעדרה של הוראת סעיף 14(ג) לחוק היינו מגיעים לתוצאות המפורשות בה⁶³. אין ספק שבית-המשפט לא היה מבטל חוזה בגין טעות לא ידועה נוכח הצהרה אמינה של הצד השני שהוא מוכן לתקן את הטעות ואפשרות לקיום החוזה בתיקון הטעות. ברור כי גם זכות הביטול האוטונומית של צד טועה כפופה להפעלתה בדרך מקובלת ובתום-לב⁶⁴. "מחטף" של ביטול, על-ידי מתן הודעת ביטול חפוזה, עוד בטרם הספיק הצד השני להודיע על נכונותו לקיים את החוזה בתיקון הטעות, עשוי להיחשב כמנוגד לעקרון תום-הלב. למשל: כאשר יודע הטועה כי הצד השני יכול ורוצה לתקן הטעות (אם כי טרם הודיע על כך), והוא מתעקש, ללא הצדקה עניינית, לבטל את החוזה. גם התעלמות הטועה מהצעת הצד השני לתיקון הטעות עשויה להיחשב מנוגדת לעקרון תום-הלב. ועוד השלכה אפשרית לעקרון תום-הלב בהקשר זה: לאחר הודעת הצד השני על נכונותו לתקן את הטעות, צריך הטועה לתת לו שהות סבירה לקיים את החוזה בתיקון הטעות. עקרון תום-הלב פועל גם כלפי הצד השני. הודעת התיקון צריכה להינתן בתום-לב, והתיקון צריך להיעשות בתום-לב. קיום החוזה בתיקון הטעות מצריך, למעשה, השוואת המציאות למצב שהטועה חזה. דבר זה צריך להיעשות מתוך נאמנות כלפי הצד השני וכלפי החוזה החדש. יש שעצם התיקון יהיה מנוגד לעקרון תום-הלב, וזאת אפילו כאשר יושווה המצב החוזי למצב בפועל. למשל: כאשר

62 ר' הפרק החמישי לעיל.

63 ואמנם, בגרמניה מגיעים לאותן תוצאות על-סמך עקרון תום-הלב: ר' W. Flume, *Allgemeiner Teil des Bürgerlichen Rechts, Das Rechtsgeschäft* (heidelberg, 1979) II 421-422.

64 לתוצאה זו אפשר להגיע במישורין על-ידי ראיית זכות הביטול כ"זכות הנובעת מחוזה", אשר על-פי סעיף 39 לחוק החוזים יש להשתמש בה בדרך מקובלת ובתום-לב (כהשקפת השופט ח' כהן, לצניין זכות ביטול בשל הפרה, בע"א 409/78 גולן נ' פרקש, פ"ד לד(1) 813, 821) או באמצעות סעיף 61(ב) לחוק החוזים, המחיל את הוראות החוק, לרבות סעיף 39, גם על פעולות משפטיות שאינן בבחינת חוזה, וביטול חוזה בשל פגם בכללן (ר' בג"צ 59/80 שרזתי תחבורה ציבוריים באר"שבע נ' בית הדין הארצי לעבודה בירושלים, פ"ד לה(1) 828, 836).

ערך הנכס, נשוא החוזה, הופחת. במקרים כאלה הנכונות לתקן בתום-לב כורכת יותר מאשר את עצם השיבה לחוזה שהטועה חזה.

מכיוון שהתרופות על הפרת עקרון תום-הלב משתנות מעניין לעניין⁶⁵, הרי בנסיבות שתוארו לעיל התרופה הראויה עשויה להיות ביטול הודעת הביטול או ביטול הודעת התיקון.

ולכסוף: עצם ניסוחם של סעיף 14(ג) וסעיף 177(ב) להצעת חוק דיני ממונות מצביע על צד נוסף של עקרון תום-הלב. נאמר בהם כי תנאי לתיקון הטעות הוא ש"ניתן לקיים את החוזה בתיקון הטעות". לשון גמישה זו — "ניתן לקיים" — מרמזת על כך כי גם קיום לא דווקא של החוזה ייחשב כקיום נאות לצורך האפשרות של התיקון. סעיף 14(ג) יוצר אפשרות להחליף חוזה שנכרת עקב טעות בחוזה שהטועה שיערו ורצה בו. כך, למשל, כאשר טועה קונה לגבי נשוא המכר, תחליף הודעת התיקון את נשוא המכר, ותחת נשוא החוזה שנכרת יבוא נשוא החוזה החזוי (והמוטעה). מבחינה פילוסופית אין זה אותו חוזה אלא חוזה אחר, ואין כאן קיום של "החוזה" אלא קיום של חוזה אחר, חדש. השלוחה של עקרון תום-הלב, המאפשרת הגשתם של חיובים, מצביעה גם כאן על התוצאה הרצויה, תוך התעלמות מדקדוקים של דין ומדבקות בחוזה הראשון.

1. טעות בכדאיות

1. טעות "שאינה אלא" בכדאיות העסקה

טעות שאינה אלא בכדאיות העסקה איננה בגדר טעות — לא לעניין סעיף 14 הדן בטעות ואף לא לעניין סעיף 15 הדן בהטעיה. הוראת סעיף 14(ד) לחוק (ובעתיד — סעיף 176 להצעת חוק דיני ממונות), המוציאה טעות שאינה אלא בכדאיות העסקה מגדר טעות אופרטיבית, חשובה וחיונית כדי לקיים דינמיות מסחרית ולשמור על בטחון העסקאות. צד לחוזה אינו יכול להתנער מחוזה שערך רק על סמך הטענה שהעסקה אינה כדאית לו. יש לשים לב לכך שסעיף 14(ד) מדבר על טעות "שאינה אלא" בכדאיות העסקה. מכאן שאם מתייחסת טעות גם — אבל לא רק — לכדאיות העסקה, היא עשויה להיות בת פועל, ובלבד שיתקיימו בה הדרישות שמציב החוק⁶⁶.

65 בג"צ 59/80 הנ"ל בה"ש 64, בעמ' 838-839.

66 השור: ע"א 760/77 בן עמי נ' בל"ל, פ"ד לג(3) 567, 574-575, שבו הועלתה, כנגד טעות הטעות, טענת הגנה שלפיה הטעות היתה "מסחרית או כלכלית" גרידא, שאינה מוכה בביטול. טענת ההגנה האמורה נדחתה על-ידי השופט ברק, אשר קבע כי הטעות הנדונה אינה בכדאיות העסקה, אלא טעות יסודית שהוסבה על-ידי הטעיה.

השאלה מהי טעות בכדאיות העסקה חזרה ועלתה בפסיקה, בדרך כלל כדי להרוף את טענת הטעות שהשמיע צד מאוכזב מעסקה שבה התקשר. עם זאת, במקרים רבים שבהם נדונה הטענה לא הוצע קנה מידה להבחנה בין טעות בכדאיות העסקה לבין טעות בעלת נפקות, והשתרשה הדעה כי פרשנות המונת "טעות בכדאיות העסקה" היא "קשה וסבוכה"⁶⁷.

כדאיות עסקה היא תשואה, טובת הנאה, תועלת, ערך או שווי, שאדם מתעתד להפיק מעסקה. טעות בכדאיות העסקה היא טעות המתייחסת לערך העסקה, לשוויה המסחרי או הכלכלי היחסי⁶⁸. מי שחשב שהוא עשוי להרוויח מעסקה מסוימת שיעור רווח מסוים, ומטעמים שונים הצטמצמו רווחיו כדי מחצית – טעה לגבי כדאיות העסקה. כמוהו גם מי שקנה נכס שערכו נמוך במחיר גבוה או מי שהעדיף לקבל מיד סכום כסף ולא להמתין לפדיון בערך הריאלי של מנייתו⁶⁹. אי-התאמה קלה בין מחיר השוק לבין המחיר החוזי אינה בגדר טעות⁷⁰. גם שיקול מוטעה מבחינה כלכלית איננו מגיע לכדי טעות המוכה בביטול. רק אם הטעות בכדאיות נובעת מטעות לגבי הנחות אחרות הקשורות לעסקה או מצטרפת לטעות כזו, ניתן להעלותה כעילה לביטול החוזה. כך, למשל, טעות לגבי זהות המתקשר ומעמדו, שממנה נגזרת טעות לגבי מהות ומרווח האפשרויות הפתוחות בפני הצד המתקשר, איננה טעות בכדאיות⁷¹.

הוא הדין לגבי טעות בנוגע למהות או תכונות נושא החוזה. כמוכן שלטעות כזו יש השפעה על כדאיות העסקה, אולם אין זו טעות "שאינה אלא" בכדאיות העסקה. בפרשת כנען נ' ממשלת ארצות הברית, שכבר נדונה לעיל, טעו הצדדים לחוזה מכר תמונות בכך שלא ידעו שמדובר בתמונות בעלות ערך אמנותי בשל זהות יוצרן, הצייר ראובן רובין. נקבע כי טעותם היא טעות משותפת, בגדר סעיף 14(ב), בין השאר בגלל ההשפעה הדרמטית שהיתה לטעות על חילופי התמורות⁷². בעניין ספקטור נ' צרפתי הועלתה הטענה, כי "מי שהסכים לשלם בעד מגרש בעל אפשרויות בנייה מוגבלות מחיר גבוה מדי לא טעה אלא בקשר לכדאיות

67 כדברי השופטת בן-פורת בבג"צ 221/86 הנ"ל בה"ש 6, בעמ' 482. ור' גם דברי השופטת פרוקציה בע"א 8972/00 הנ"ל בה"ש 2, בעמ' 840, שלפיהם "סיווגה ואפיונה של הטעות המגיעה כדי פגם ברצון המתקשר החוזי הם מלאכה קשה...".

68 השו"ע" ע"א 455/82 מאיר נ' מזרחי, פ"ד לז(3) 579, שם נקבע כי טעות בתמורה היא טעות בכדאיות, שאינה מאפשרת ביטול החוזה; והשוו לדברי השופט ריבלין בע"א 5349/97 זוסמן נ' טייב, פ"ד נד(2) 494, 500, כי ציפיה שנכזבה בעניין עלות מימוש של פטנט היא "למרב... טעות בכדאיות העסקה, שאינה מקימה עילה לביטול ההסכם".

69 ר' ע"א 11/84 הנ"ל בה"ש 11, בעמ' 541.

70 ע"א 620/89 חושנגי נ' אמגר, פ"ד מו(1) 588, 594.

71 ר' דברי הנשיא שמגר בע"א 488/83 צנעני נ' אגמון, פ"ד לח(4) 141, 152.

72 דנ"א 2568/97 הנ"ל בה"ש 6. לתיאור עובדות הפרשה ופסקי-הדין ר' לעיל בעמ' 286–288.

הרכישה"⁷³. טענה זו נדחתה הן בבית-המשפט המחוזי הן בבית-המשפט העליון. השופט אשר אמר:

"אילו נתקבלה טענתו של בא-כוח המערער היינו מגיעים לתוצאה שהדעת אינה סובלתה, שלפיה כל טעות בעסקת מכר אינה אלא טעות בכדאיות העסקה... טעות בכדאיות של עסקה משמעה טעות רק ביחס לשווי נשוא ההתחייבות הכלולה בעסקה. ברור שיכול קונה בעסקת מכר לטעות בעניין שווי הממכר, אך ברור גם שטעותו יכולה להתייחס לענינים אחרים כגון: תיאורו של הממכר, תכונותיו וכיוצא באלה. משהוטעה קבלן לחשוב שהוא רוכש מגרש בעל תכונות מסוימות ותכונות אלה אינן קיימות למעשה, אין לומר שטעותו היא 'ככדאיות העסקה' בלבד. רצונו היה לקנות מגרש בעל תכונות אלה ולא אחרות ובעדו מוכן היה לשלם את המחיר המוסכם, אך אין זאת אומרת שהוא גם מוכן היה לרכוש את המגרש הלוקי אפילו במחיר נמוך מזה"⁷⁴.

לדעת פרופ' טדסקי, ההבחנה בין טעות יסודית לבין טעות שאינה אלא בכדאיות העסקה היא שוות ערך להבחנה בין טעות הנוגעת להווה (או לעבר) לבין זו הנוגעת לעתיד, כאשר רק הראשונה ראויה להיקרא טעות בעסקה⁷⁵. התבדות אמונה או ציפיה שהיתה ביסוד עסקה היא – לדעת פרופ' טדסקי – טעות בכדאיות העסקה. בדרך זו הוא מגיע אל מסקנתו דלעיל, שלפיה אמונה שהתבדתה איננה בגדר טעות⁷⁶. לדעתו, אכזבתו של מתקשר מתוצאות העסקה מוצאת מגדר טעות בעלת נפקות משפטית על-ידי סעיף 14(ד), בהיותה טעות בכדאיות העסקה; לדעתי אין זו טעות כלל ועיקר. אולם המסקנה היא אחת: מתקשר שהתאכזב משום שציפיתו מתוצאות העסקה לא התגשמה, לא יכול לבטל את החוזה או לבקש מבית-המשפט את ביטולו בטענת טעות. כדברי פרופ' טדסקי: "אילו התחשב תמיד בסיכול התוחלת הנ"ל, היה החוק מקעקע את מוסד החוזה, הכרוך מעצם טיבו בסיכון-מה למתקשר"⁷⁷.

שונה דעתו של פרופ' דניאל פרידמן. הוא סבור כי הוראת חוק החוזים בעניין טעות בכדאיות מיותרת, וטעות בכדאיות אינה אלא טעות ביחס לסיכון שנטל על עצמו צד לחוזה או שראוי לייחס לו על-פי הנסיבות⁷⁸.

73 ע"א 838/75 הנ"ל בה"ש 29, בעמ' 241.

74 שם, בעמ' 241–242. אך ר' ע"א 544/78 גינדי נ' אפללו, פ"ד לג(2) 9, 14, שם נקבע כי "ברי שבמקרה דנן הטעות הנטענת... אינה אלא טעות בכדאיות העסקה...".

75 ג' טדסקי, "טעות בכדאיות העסקה" משפטים יב (תשמ"ב) 329, 332.

76 ר' לעיל בעמ' 278.

77 טדסקי ברשימתו הנ"ל בה"ש 74, בעמ' 333.

78 דניאל פרידמן, "הסיכון החוזי וטעות והטעיה בכדאיות" עיוני משפט יד (תשמ"ט) 459. דעה

2. טעות במניע

מניע (או "נימוק") הוא הסיבה החיצונית לעסקה: הנחה שעליה מבוסס רצון המתקשר, ואשר אינה נוגעת לעצם נשוא החוזה.

בדרך כלל ומטבע הדברים נכנסים אנשים לחוזים במטרת רווח. כדאיות היא אפוא מניע נפוץ. אולם מכיוון שהחוק מוציא את הכדאיות כשלעצמה מגדר הטעויות האופרטיביות, מתעוררת השאלה אם מניע מוטעה אחר, שאינו נוגע לכדאיות העסקה, יכול להוות עילה לביטול החוזה.

במשפט האנגלי טעות במניע, להבדילה מטעות בעובדה, אינה מהווה עילה לביטול החוזה.⁷⁹ הטעות במניע נדחתה גם על-פי מסורתן של שיטות משפט קונטיננטליות, אם כי כיום קיימות מגמות חדישות של הכרה בה⁸⁰.

נראה כי במשפטנו גם טעות במניע יכולה להוות עילה לביטול החוזה, והוא כאשר מתקיימים יסודותיה המכוננים של עילת הטעות⁸¹. אין מקום לאמץ אצלנו את אי-הכרת המשפט האנגלי במניע⁸². אי-הכרה זו נובעת שם גם מן השאיפה לצמצם טעויות אופרטיביות, אשר גורמות לבטלות החוזה מעיקרו. מכיוון שעל-פי דיני הטעות שלנו אין הטעות מונעת היווצרות חוזה אלא רק פוגעת בתוקפו, אין סיבה שלא להכיר במשפטנו גם במניע מוטעה כטעות.

זו התקבלה על-ידי השופט טל בע"א 2444/90 הנ"ל בה"ש 15, בעמ' 527-528, לענין טעות של רוכשי דירה שהסכימו לוותר על הערת אזהרה.

79 *Bell v. Lever Bros.* [1932] A.C. 161; Halsbury — Hailsham, *Laws of England* (4th ed., 1974) IX

80 לאי-התחשבות עקרונית של המשפט הגרמני במניע השוו: Flume, *supra* note 62, at p. 425. אולם בית-המשפט הגרמני הביע פעמים רבות את הדעה שטעות במניע יכולה להיות אופרטיבית, כאשר המניע מהותי: ר' 468, Flume, *supra* note 62, at p. 468. במקום אחר מציין אותו מחבר כי ההכרה במניע מוטעה מוגבלת למקרים שבהם ידע הצד השני על הטעות, ומביא את הדוגמה הבאה: חתן קונה לכלתו מתנת נשואין בלא לדעת כי אירוסיו בוטלו על-ידי הכלה. מוכר המתנה יודע על מניעו של הקונה וגם על ביטול האירוסין. במקרה כזה אומר Flume (שם, בעמ' 493), שיהיה מקום להתחשב בטעות במניע.

81 ליסודות אלה ר' לעיל בעמ' 282-285.

82 גם דברי ההסבר להצעת חוק החוזים (ה"ח תשל"ל 126) תומכים בהכרה בטעות במניע, כאשר נאמר בהם מפורשות כי סעיף 14 "מבטל את האבחנות הקלסיות... בין טעות בעובדה וטעות במניע". ר' גם גד טדסקי, "סיכול החוזה" בתוך: מסות במשפט (ירושלים, תשל"ח) 106, 142.

ז. טעות סופר

1. מטרת ההוראה

סעיף 16 לחוק החוזים קובע, וזה לשונו: "נפלה בחוזה טעות סופר או טעות כיוצא בה, יתוקן החוזה לפי אומד דעת הצדדים ואין הטעות עילה לביטול החוזה". מגמת סעיף 16 היא להביא להרמוניזציה בין החוזה האמיתי ובין ביטויו הכתוב. החוזה האמיתי הינו הסכמת הצדדים שהושגה במסגרות הקבועות בחוק. המצב שסעיף 16 צופה, ואף מתמודד עמו, הוא מצב שבו קיים פער בין הסכמת הצדדים ובין המסמך המתיימר לגלם הסכמה זו. הוראת סעיף 16 מיועדת לבטל או לצמצם פער זה. תפקידו של סעיף 16 הוא, אם כן, תיקון עיוות שנפל בתהליך תרגומה המילולי של ההסכמה החוזית והעברתה למסמך כתוב. הא ותו לא. מכיוון שסעיף 16 אינו עוסק בפגם בהסכמה גופה, אין הוא מאפשר ביטול החוזה. כל עניינו של סעיף זה הוא בטעויות שחלו בביטוייה הכתוב של ההסכמה. אמנם נכון שטעות סופר יכולה להיות גורלית (למשל: החסרת ספרה או הזזת פסיק במחיר של נכס), אולם קיומה של טעות כזו אינו מאפשר ביטול החוזה אלא תובע את קיומו תוך תיקון הטעות.

סעיף 16 אינו מאפשר הרחבת תחום החוזה, ולו גם באיצטלה של חוסר התאמה בין הסכמת הצדדים וביטוייה הכתוב. להשלמת החוזה ולפירושו נועדו מנגנונים נפרדים, שידונו להלן⁸³. סעיף 16 מיועד אך ורק להשגת תיאום בין החוזה האמיתי ובין המסמך הכתוב המבטא אותו.

סעיף 16, הודן בטעות סופר, מצביע על מגמות דומות לאלו של סעיף 14(ג), המאפשר תיקון טעות בנסיבות מסוימות⁸⁴. בשני הסעיפים באה לידי ביטוי מגמתו הקונסטרוקטיבית של המחוקק לשמירת חוזים וקיומם, ושניהם משקפים את עקרון תום-הלב וכפופים לו⁸⁵. תיקון טעות סופר נובע מעקרון תום-הלב, וסירוב להיענות לבקשת תיקון, תוך היאחזות במסמך השגוי, ייחשב כפגיעה בעיקרון זה.

ההסדר בעניין טעות סופר, הטמון כיום בסעיף 16, יועבר בעתיד לפרק בחוק דיני ממונות הודן בצורת החוזה ותוכנו. זאת — כדברי ההסבר להצעה — "לאור מהותו ותכליתו". סעיף 189 להצעת חוק דיני ממונות שכותרתו "טעות סופר", קובע:

83 כפרק התשעה עשר.

84 ר' לעיל עמ' 292 ואילך.

85 על עקרון תום-הלב באורח כללי ר' הפרק החמישי לעיל, ועל השתקפותו של עיקרון זה לגבי תיקון טעות ר' לעיל בעמ' 296-297.

- (א) נפלה בחוזה טעות סופר, יראו את תוכן החוזה כתוכנו לאחר תיקון הטעות וכל צד רשאי לדרוש כי המסמך יתוקן בהתאם לכך.
- (ב) טעות סופר אינה עילה לביטול החוזה.

על-פי ניסוח חדש זה של ההסדר מוקנית לכל צד לחוזה הזכות לדרוש את תיקון המסמך כדי שישקף את כוונתם (אומד דעתם) של הצדדים.

2. מהי טעות סופר

(א) כללי

טעות סופר היא טעות בכיטויה הכתוב של ההסכמה. טעות סופר איננה טעות במובן של אי-התאמה בין המצב החזוי על-ידי אחד הצדדים (או שניהם) ובין המצב לאשורו⁸⁶. מעצם מהותה יכולה טעות סופר להתרחש ("ליפול" – על-פי נוסחו הלשוני של סעיף 16) רק במסמך כתוב. בעוד שטעות אמיתית מוגדרת כסתירה בין המצב המדומה ובין המצב המציאותי, ניתן להגדיר טעות סופר כסתירה או העדר התאמה בין החוזה האמיתי לבין ביטויו הכתוב של חוזה זה. טעות סופר אינה, אם כן, טעות אמיתית. היא מניחה קיום הסכמה בין הצדדים, אם גם הסכמה שלא בוטאה כדבעי במסמך הכתוב אשר מתיימר לשקף אותה. זו גם הסיבה לכך שהסדר טעות סופר יועבר, על-פי הצעת חוק דיני ממונות, לפרק הדין בצורת החוזה ותוכנו. מבחנו של סעיף 16 הוא מבחן עקרוני-מהותי ולא מבחן כמותי. לא ממדיה של הטעות יקבעו אם היא טעות סופר אם לאו אלא המבחן המהותי. על-פי מבחן זה תוצג השאלה אם מה שנתגבש לבסוף להיות המסמך שאמור לשקף את החוזה שנכרת בין הצדדים אכן משקף את החוזה האמיתי שנכרת⁸⁷. תשובה שלילית לשאלה זו תאפשר תיקון החוזה לפי אומד דעתם של הצדדים⁸⁸.

(ב) טעות סופר או טעות כיוצא בה

הביטוי "טעות סופר" מופיע, בנוסף לסעיף 16 לחוק החוזים, בסעיפים 10א ו-16(ח) לפקודת סדרי השלטון והמשפט, תש"ח-1948, הדינים בטעות סופר בנוסחים של מעשי חקיקה; בסעיף 85 לחוק מס שבח מקרקעין, תשכ"ג-1963, הדין בטעות סופר בשומה⁸⁹; בסעיף 32 לחוק הירושה, תשכ"ה-1965, הדין בטעות

86 ר' הגדרת הטעות לעיל בעמ' 276.

87 השוו לרברי השופט ד' לרין בע"א 424/89 פרקש נ' שיכון ופיתוח לישראל, פ"ד מר(4) 31, 39.

88 לדיון באומד דעת הצדדים ר' להלן בעמ' 414 ואילך.

89 ליישום הנראה זו ר' למשל ע"א 254/79 מנהל מס שבח מקרקעין, תל-איכב נ' אהרון, פ"ד לר(1) 836.

סופר בצוואה; בסעיף 23 לחוק מרשם האוכלוסין, תשכ"ה-1965, הן בטעות סופר במרשם; ובתקנה 525 לתקנות סדר הדין האזרחי, תשמ"ד-1984, המפנה לעניין תיקון טעויות בהחלטה שפוטית לסעיף 81 לחוק בתי המשפט [נוסח משולב], התשמ"ד-1984.

פרופ' צלטנר הציע להשתמש בפסיקה הישראלית שפירשה והחילה את התקנה הדנה בטעות סופר בהחלטה שיפוטית כ"מורה דרך למי שמחפש פירוש המושג טעות סופר ביני חוזים"⁹⁰. באחד מפסקי-הדין של בית-המשפט העליון אף התגבשה המסקנה כי במקרה של טעות סופר אשר נפלה בפסק-דין שנתקבל על-יסוד הסכם בכתב בין הצדדים, עלולות תשובות זהות משתי מערכות הדינים, הדיונית והחוזית⁹¹. עם זאת נראה כי הפירוש הזהיר והמצמצם שלו זכתה התקנה הדנה בטעות סופר בהחלטה שיפוטית, ובייחוד המונח "טעות סופר" שבה⁹², ושנבע מן השיקול ששימוש בתקנה זו עלול לגרוע מספיות פסק-הדין, אינו צריך לחול בתחום החוזי. אין הצדקה לזהירות-יתר בהפעלת מנגנון התיקון של טעות סופר בחוזים, ולפיכך אין לפרש את המונח טעות סופר בסעיף 16 באורח דווקני ומצמצם. מגמת סעיף 16 היא להביא לידי ביטוי את כוונת הצדדים האמיתית ולהתגבר על שיבושים ושגיאות שחלו בתהליך העברתה של כוונה זו אל הכתב. טענה של טעות סופר בפסק-דין אינה נתמכת במגמה דומה. שיקולים שונים תומכים דווקא בספיות המסמך ובדחיית טענה השואפת להפעיל את הכוח לתקן טעות סופר לגבי פסק-דין. הוא-הדין גם לעניין לימוד גזרה שווה מפירוש סעיף 32 לחוק הירושה, תשכ"ה-1965. על-אף שסעיף זה קובע כמבחן התיקון את "כוונתו האמיתית של המצווה" יכול שיחולו שיקולים אחרים לגבי צוואה וכוונת המצווה, מאשר לגבי חוזה וכוונת הצדדים לו⁹³. הכלל של *in pari materia* לא יעמוד, אם כן, בתהליך פירושו של סעיף 16. סעיף זה יתפרש מתוכו ועל-פי תכליתו, שהיא: הגשמת רצונם וכוונתם של הצדדים לחוזה.

הביטוי "טעות סופר או טעות כיוצא בה" כולל סוגים שונים של טעויות כתיב, טעויות חשבוניות, השמטות טכניות, שיבושי לשון, שגיאות רישום, כתיבה ומספור⁹⁴.

90 צלטנר, דיני חוזים של מדינת ישראל, בעמ' 204.

91 ע"א 476/80 מאירוביץ נ' מאירוביץ, פ"ד לה(3) 548, 553.

92 השוו': יואל זוסמן, סדרי הדין האזרחי (מהדורה שביעית, 1995) 905-906. ור' גם ע"א 484/74 ארמניה נ' סרטי נח, פ"ד כט(1) 747, 749-750; וע"א 769/77 יוסיפוב נ' יוסיפוב, פ"ד לב(1) 667, 670-671.

93 ר' אהרן ברק, פרשנות תכליתית במשפט (נוב, 2003) 120-121.

94 השוו': ע"א 565/79 הנ"ל בה"ש 27, בעמ' 597, שם הוכללה בגדר הוראת סעיף 16 לחוק טעויות של פקיד החברה המוכרת, אשר רשם בשוגג מחיר נמוך (שונה בספרה אחת) מן המחיר האמיתי, במסמך שהתיימר לשקף את הסכמת הצדדים.

הצעת חוק החוזים כללה פירוט רב יותר: לכד מטעות סופר, דובר בה על "טעות בביטוי, במספר, בחשבון או כיוצא באלה"⁹⁵. אולם נראה כי העדר פירוט זה אינו מצמצם את תחומי הוראת סעיף 16, באשר כל הטעויות שנזכרו בהצעת החוק הן טעויות סופר או כיוצא בהן.

לעומת זאת, הצעת חוק דיני ממונות משמיטה — בסעיף 189 המקביל לסעיף 16 — אפילו את המילים "או טעות כיוצא בה", כפי הנראה מתוך ההנחה שטעות סופר כוללת גם טעות "כיוצא בה".

3. תיקון החוזה

שני צדדים להוראה האופרטיבית של סעיף 16 (ושל סעיף 189 לחוק דיני ממונות) — חיובי ושליילי. הצד החיובי מורה על תיקון החוזה שנפלה בו טעות סופר, והצד השליילי אוסר ביטול החוזה בשל טעות סופר.

הוראה דו-צדדית זו מופנית הן לצדדים לחוזה והן לבית-המשפט.

לצדדים, כיצד? כאשר בחוזה נופלת טעות סופר, יכולים כמוכן הצדדים לתקן אותה בינם לבין עצמם, אך בהעדר הסכמה ביניהם יופנה הסכסוך — על-ידי הצד המבקש את תיקון המסמך — לבית-המשפט. בעתיד אף יובהר כי כל צד רשאי לדרוש את תיקון המסמך (סעיף 189 להצעת חוק דיני ממונות). לעומת זאת, אף אחד מהצדדים אינו יכול לבטל את החוזה בגין טעות סופר.

לבית-המשפט, כיצד? בית-המשפט מוסמך להורות על תיקון לשון החוזה כדי להתאים את מובנו של החוזה לאומד דעתם של הצדדים⁹⁶, והוא מוסמך גם להעניק סעדים על-פי החוזה המתוקן; אולם אין בית-המשפט מוסמך לבטל חוזה מחמת טעות סופר⁹⁷.

תיקון החוזה שנפלה בו טעות סופר ייעשה — כמצוות סעיף 16 — "לפי אומד דעת הצדדים". מונח זהה כמעט, "אומד דעתם של הצדדים", מופיע גם בסעיף 25(א) לחוק, כקובע מדד לפירוש חוזה⁹⁸. אולם בסעיף 25 אומד דעתם של הצדדים זוכה לפירוט יתר, שכן נאמר בהמשך הסעיף: "כפי שהיא משתמעת מתוך החוזה, ובמידה שאינה משתמעת ממנו — מתוך הנסיבות". לעומת זאת, סעיף 16 מאזכר

95 סעיף 17 להצעת חוק החוזים (חלק כללי), חש"ל-1970, ה"ח 880.

96 ר' ע"א 4628/93 מדינת ישראל נ' אפרופים, פ"ד מט(2) 265, 319.

97 השוו לדברי השופט שמגר בע"א 476/80 הנ"ל בה"ש 91, בעמ' 553: "בית-המשפט, המתקן את הטעות, אינו מסיג בכך את גבולם של המתקשרים, אלא מבצע פעולה טכנית, שיש בה כדי לסלק טעות ניסוחית ולבטא את הכוונה של הצדדים, בעת שהתקשרו...".

98 לדיון מפורט בסעיף זה ר' להלן בעמ' 418 ואילך.

ואינו מפרט. אולם נראה כי אין לייחס חשיבות רבה להבדל זה שבין הסעיפים. בלאו הכי גם החוזה וגם הנסיבות מהווים קני מידה מובהקים לאומד דעתם של הצדדים. תיקון חוזה שנפלה בו טעות סופר ייעשה, לפיכך, באמצעות התחקות אחר כוונתם (אומד דעתם) של הצדדים לחוזה, על-פי קריטריונים חיצוניים-אובייקטיביים. יש שהחוזה עצמו מצביע על הטעות ועל תיקונה, ויש שהתיקון ייעשה תוך היוזקות לאמצעים חיצוניים, כמו מסמכים שנרשמו, דברים שהוחלפו, אמרות של הצדדים ונסיבות העניין בדרך כלל.

בפסק-דין חדש של בית-המשפט העליון נדון חוזה לרכישת דירה, אליו צורף נספח שהיטיב בצורה מפליגה עם רוכש הדירה. בית-המשפט אימץ את קביעתו העובדתית של בית-המשפט המחוזי שלפיה הנספח האמור שורכב בטעות, וקבע כי החלפת הנספח במסמך אחר הוא בגדר "טעות סופר", אשר יש לתקנה על-פי אומד דעתם של הצדדים, כפי שבאה לידי ביטוי בחוזה האמיתי.⁹⁹

4. טעות טעות סופר — עדות בעל-פה נגד מסמך

תנאי מוקדם להפעלת מנגנון התיקון שבסעיף 16 הוא קיומה של טעות סופר. הצד הטוען לקיומה של טעות סופר צריך להוכיח אי-התאמה בין החוזה האמיתי ובין ביטויו הכתוב. בטענת טעות סופר טמונים אפוא שני יסודות הטעונים הוכחה: האחד — הסכמתם האמיתית של הצדדים, והשני — שוני בין הסכמה זו ובין הביטוי שקיבלה בכתובים.¹⁰⁰

הסכמתם האמיתית של הצדדים יכולה להיות מבוטאת בכתב (הקודם למסמך השגוי) או בעל-פה. כאשר החוזה האמיתי הוא בעל-פה, והמסמך שנפלה בו טעות סופר הוא כמובן בכתב, מצריכה הטענה של טעות סופר הצגת ראיות חיצוניות בעל-פה כנגד מסמך כתוב. סעיף 80, חלק שני, לספר החוקים לפרוצדורה האזרחית העות'מנית, אוסר על קבלת עדות בעל-פה כנגד מסמך כתוב. אולם נראה כי הוכחת טעות סופר מהווה חריג לכלל הראייתי הנזכר.¹⁰¹ חריג זה נובע מן הדין המהותי, והוא גם מתיישב עם הגיונו ומטרתו של הכלל הטמון בסעיף 80, חלק שני. הגיונו

99 ע"א 424/89 הנ"ל בה"ש 87, בעמ' 38-40.

100 לפיכך, כאשר הסכימו הצדדים מראש לסדרי דין שמנעו הבאת ראיות חיצוניות באשר לכוונתם המשותפת, והסתפקו בעיקר בלשון החוזה ובמספר הבהרות לגביו, אין מקום להפעיל את סעיף 16: דברי השופט ברק בע"א 4628/93 הנ"ל בה"ש 96, בעמ' 319-320. הפסיקה הישראלית התירה קבלת ראיות בעל-פה להוכחת פגמים בכריתת החוזה כמו תרמית (ע"א 133/67 כהן נ' נחשון, פ"ד כא(1) 547) וטעות (ע"א 37/48 בנק הפועלים נ' קרבצוב, פ"ד ב 143).

של הכלל הוא שהכתב מהווה את העדות הטובה ביותר להסכמת הצדדים; ואילו הפעלתו של הכלל לדחיית טענה של טעות סופר מסכלת הגיון זה.
יתר על כן: סעיף 80, חלק שני, חל רק לגבי עסקאות שחובה להעלותן על הכתב¹⁰², כמו התחייבות לתת מתנה בעתיד (סעיף 5 לחוק המתנה, תשכ"ח-1968) או התחייבות לעשות עסקה במקרקעין (סעיף 8 לחוק המקרקעין, תשכ"ט-1969). מקום שנערך מסמך בפועל, אם כי לא היתה חובה לעשותו, אין תחולה להוראה העות'מנית. נוכח סעיף העצמאות בחוק החוזים (סעיף 63) וחוק יסודות המשפט, תש"ם-1980, נראה כי גם הכלל האנגלי בדבר איסור העדות החיצונית, שחל בעבר לצד הוראת סעיף 80, חלק שני¹⁰³, לא יחול לגבי טענות המעוגנות בחוק החוזים. זאת ועוד: כלל העדות החיצונית גופו מאפשר תיקון טעויות סופר במסמכים על-סמך עדויות חיצוניות¹⁰⁴.

---

102 אליהו הרנון, דיני ראיות (ירושלים, תשמ"ה) א 164-165.
103 ע"א 33/63 בן ציון נ' אזולאי, פ"ד יז 1410, 1416.
104 Phipson, *On Evidence* (London, 14th ed., 1990) 1039.